

РОЗДІЛ 2

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.72/.73

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕЄСТРАЦІЇ МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Голубка І.І.,
здобувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородський національний університет

У статті досліджується поняття реєстрації місця проживання, порядок її проведення уповноваженими органами, а також аналізуються окремі аспекти законодавчого закріплення реєстрації місця проживання в Україні, Польщі та Латвії.

Ключові слова: вільний вибір місця проживання, право на вільний вибір місця проживання, право на місце проживання, місце проживання, реєстрація; реєстрація місця проживання.

Голубка И.И. / ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ РЕГИСТРАЦИИ МЕСТА ЖИТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ И СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ / Ужгородский национальный университет, Украина

В статье исследуется понятие регистрации места проживания, порядок ее проведения уполномоченными органами, а также анализируются отдельные аспекты законодательного закрепления регистрации места проживания в Украине, Польше и Латвии.

Ключевые слова: свободный выбор места жительства, право на свободный выбор места жительства, право на место жительства, место жительства, регистрация; регистрация места жительства.

Holubka I.I. / LEGAL ASPECTS OF PLACE OF RESIDENCE REGISTRATION IN UKRAINE AND IN THE EU COUNTRIES: A COMPARATIVE STUDY / Uzhgorod National University, Ukraine

The article examines the notion of the registration of a place of residence, the registration procedure and some aspects of the establishment of the place of residence registration on the legislative basis in such countries as Ukraine, Poland and Latvia.

The findings of the comparative study of the legislation of Ukraine and some EU member states imply that the registration of the place of residence is obligatory both in Ukraine and in the EU member states; moreover, citizens of a given state, foreigners and stateless persons are obliged to register their place of residence. In our country the registration of the place of residence has replaced the residence permit (propiska) institution to bring Ukraine closer to the European Union standards in this sphere.

Although since Ukraine gained its independence there have been a number of positive changes made, the influence of the Soviet legal system can still be felt. The article emphasizes that unlike Ukraine where the place of residence and stay is registered by administrations and departments of State Migration Service of Ukraine, in the EU countries permanent residence and temporary residence are registered by local government bodies of the primary level.

The author gives the definition of the registration of the place of residence which is understood as the regulated by law activities of subjects in registration legal relations concerning registering and recording the facts of choosing a dwelling as temporary or permanent residence by citizens, foreigners and stateless persons in a specially created state registry in order for a given person to be accessible to legal relations with the bodies of state authority and local self-government.

Key words: free choice of place of residence, right to free choice of place of residence, right to place of residence, place of residence, registration, place of residence registration.

Постановка проблеми. Державній реєстрації підлягають окремі факти, що виникають у різних сферах суспільного життя. У сучасній державі функціонує багато реєстрів та проводяться різноманітні види державної реєстрації, наприклад: реєстрація нормативно-правових актів, реєстрація прав на нерухоме майно, реєстрація юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, реєстрація осіб за місцем проживання, реєстрація актів цивільного стану тощо.

Закріплюючи за громадянами України, іноземцями та особами без громадянства право на вільний вибір місця проживання законодавство України і країн-членів Європейського Союзу (далі – ЄС), разом із тим покладає на них обов'язок зареєструвати своє місце проживання. У нашій державі реєстрація місця проживання прийшла на зміну інституту прописки і покликана наблизити Україну до стандартів ЄС у даній сфері.

Метою статті є дослідження особливостей законодавчого регулювання реєстрації місця проживання в Україні та деяких країнах ЄС.

Стан дослідження. В Україні окремі аспекти реєстрації місця проживання досліджували такі вчені, як М.Ф. Анісімова [1; 2], С.П. Бритченко [3], О.Ф. Динько [4], С.В. Максименко [5; 6], І.В. Михайлишин [7], О.П. Тищенко [8], С.Б. Чехович [8] та інші. Проте, на жаль, у зазначених працях дослідженню особливостей реєстрації місця проживання в країнах ЄС приділяється замало уваги.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [9] (далі – ЗУ «Про свободу пересування») визначає реєстрацію місця проживання як внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру¹ та до паспортного документа про місце проживання або місце перебування особи із зазначенням адреси житла. У п. 1.2. Наказу Міністерства Внутрішніх Справ України від 22.11.2012 № 1077 «Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів» [11] наводиться більш уточнене визначення, за яким реєстрація місця проживання або місця перебування особи – внесення інформації до Єдиного державного демографічного реєстру

¹ Відповідно до Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» [10], єдиний державний демографічний реєстр - це електронна інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для зберігання, захисту, обробки, використання і поширення визначеної даним Законом інформації про особу та про документи, що оформлюються із застосуванням засобів Реєстру, із забезпеченням дотримання гарантованих Конституцією України свободи пересування і вільного вибору місця проживання, заборони втручання в особисте та сімейне життя, інших прав і свобод людини та громадянина.

про місце проживання або місце перебування особи із зазначенням адреси, за якою з особою може вестися офіційне листування або вручення офіційної кореспонденції.

Відповідно до ст. 6 ЗУ «Про свободу пересування» громадянин України, а також іноземець чи особа без громадянства, які постійно або тимчасово проживають в Україні, зобов'язані протягом десяти днів після прибуття до нового місця проживання зареєструвати місце проживання.

В Україні реєстрація місця проживання та перебування здійснюється управліннями та відділами Державної міграційної служби України. Для реєстрації зацікавлена особа або її законний представник подає:

- письмову заяву;
- документ, до якого вносяться відомості про місце проживання;
- квитанцію про сплату державного мита або документ про звільнення від його сплати;
- талон зняття з реєстрації (у разі зміни місця проживання в межах України). Талон зняття з реєстрації не подається у разі оформлення реєстрації місця проживання з одночасним зняттям з реєстрації попереднього місця проживання;
- документи, що підтверджують право на проживання в житлі, перебування або взяття на облік у спеціалізованій соціальній установі, закладі соціального обслуговування та соціального захисту, проходження служби у військовій частині, адреса яких зазначається під час реєстрації;
- військовий квиток або посвідчення про приписку (для громадян, які підлягають взяттю на військовий облік або перебувають на військовому обліку).

Забороняється вимагати для реєстрації місця проживання подання особою інших документів.

Реєстрація місця проживання особи здійснюється в день подання особою документів. Відомості про місце проживання та місце перебування особи вносяться до паспорта громадянина України, тимчасового посвідчення громадянина України, посвідки на постійне проживання, посвідки на тимчасове проживання, посвідчення біженця, посвідчення особи, яка потребує додаткового захисту, посвідчення особи, якій надано тимчасовий захист, довідки про звернення за захистом в Україні.

Зняття з реєстрації місця проживання особи здійснюється на підставі: заяви особи або її законного представника; судового рішення, яке набрало законної сили; свідчення про смерть. Зняття з реєстрації також відбувається на підставі інших документів, які свідчать про припинення підстав для перебування на території України іноземців та осіб без громадянства; підстав для проживання або перебування особи у спеціалізованій соціальній установі, закладі соціального обслуговування та соціального захисту; підстав на право користування житловим приміщенням. Зняття з реєстрації здійснюється в день звернення особи.

До 2012 року для реєстрації місця проживання спочатку необхідно було здійснити процедуру зняття з місця реєстрації, яка проводилася тільки органами за місцем проживання, й отримати талон про зняття з реєстрації, що займало багато часу, особливо якщо попереднє та нове місце проживання розташовані в різних областях України. У 2012 році були внесені зміни в ЗУ «Про свободу пересування», згідно з якими за заявою особи зняття з реєстрації може бути здійснено одночасно з реєстрацією нового місця проживання. Тобто зараз і зняття з місця реєстрації, і реєстрація нового місця проживання здійснюється одним органом Державної міграційної служби України за місцем проживання, яке реєструється. Дані зміни, безумовно, слід розцінювати як позитивні, проте не зовсім зрозуміло, чому, вводячи можливість одночасного зняття з реєстрації і проведення реєстрації, законодавець визначив, що така процедура здійснюється тільки за окремою заявою зацікавленої особи. Відповідно, якщо особа не подасть таку заяву, то вона повинна, як і до внесення цих змін, само-

стійно пройти процедуру зняття з реєстрації в органі Державної міграційної служби України за попереднім місцем проживання. Отже, на нашу думку, в ЗУ «Про свободу пересування» слід внести зміни, які передбачали б, що зняття з реєстрації здійснюється одночасно з реєстрацією нового місця проживання органом Державної міграційної служби України, до якого відповідна особа звернулася із заявою про реєстрацію місця проживання.

Розглянемо особливості реєстрації місця проживання в таких країнах ЄС, як Польща та Латвія. Вибір на користь цих країн зроблено не випадково. Так, Польща є найбільшою країною-членом ЄС, з якою межує Україна, ці країни приблизно однакові за територією, населенням та іншими критеріями. Саме досвід Польщі часто береться за основу для проведення реформ. Латвія ж разом з Україною ще не так давно перебувала у складі СРСР, а сьогодні є членом ЄС, тому дослідження її досвіду реформування законодавства радянського типу та приведення його до стандартів ЄС є особливо корисним для України.

Обов'язковість реєстрації місця проживання передбачається також і в країнах ЄС, причому така обов'язковість визначається як нормами права ЄС, так і нормами національного законодавства країн-членів ЄС.

У законодавстві Польщі, яке регулює реєстрацію місця проживання, в 2015 році відбулися суттєві зміни. Так 1 березня 2015 року втратив чинність Закон «Про реєстр населення та посвідчення особи» від 10.04.1974 [12], який регулював порядок реєстрації місця проживання. На даний час ці питання регулюються Законом «Про реєстр населення» [13], Законом «Про посвідчення особи» [14] та деякими підзаконними нормативно-правовими актами [15; 16; 17]. Окремі аспекти реєстрації місця проживання також містяться в Законах «Про польське громадянство» [18], «Про надання захисту іноземцям на території Республіки Польща» [19], «Про іноземців» [20], «Про в'їзд на територію Республіки Польща, перебування та вїзд із цієї території громадян країн – членів Європейського Союзу та членів їхніх сімей» [21] тощо.

Відповідно до ст. 27 Закону «Про реєстр населення» [13] громадяни Польщі, які проживають на території Польщі, зобов'язані зареєструватися за місцем постійного або тимчасового проживання не пізніше 30 днів із дати прибуття у відповідне місце.

Для іноземців передбачаються деякі особливості реєстрації місця проживання. Так, іноземці, які не є громадянами ЄС або громадянами Швейцарської Конфедерації, зобов'язані зареєструватися за місцем проживання не пізніше, ніж на четвертий день із дня прибуття до цього місця. Іноземці, які є громадянами країн-членів ЄС або громадянами Швейцарської Конфедерації, повинні обов'язково зареєструватися за місцем проживання, якщо вони хочуть перебувати на території Польщі більше трьох місяців. У цьому разі такі іноземці повинні зареєструватися за місцем проживання не пізніше 30 днів з моменту в'їзду на територію країни.

Реєстрація місця проживання осіб здійснюється у системі PESEL (універсальна електронна система реєстрації населення). У PESEL містяться такі відомості про особу: прізвище та ім'я; прізвища та імена батьків; дата та місце народження; сімейний стан; серія, номер та дата видачі паспорта громадянина Польщі (для іноземців – документ, що посвідчує особу); номер соціального страхування; адреса постійного місця проживання та дата реєстрації такого проживання; адреса та дата реєстрації тимчасового проживання та інші відомості, вичерпний перелік яких наводиться в ст. 8 Закону «Про реєстр населення» [13].

На відміну від України, де реєстрація місця проживання та перебування здійснюється управліннями та відділами Державної міграційної служби України, у Польщі реєстрацію постійного та тимчасового місця проживання здійснюють органи місцевого самоврядування первинно-

го рівня. Для реєстрації місця постійного або тимчасового проживання громадяни Польщі подають до відповідних органів заявку встановленого зразка, документ, що посвідчує особу, а також документи, що підтверджують право власності чи право користування на відповідну нерухомість або належним чином оформлену згоду власника житла на проживання відповідної особи. У заявці на реєстрацію зазначається прізвище та ім'я особи, дата і місце народження, адреса реєстрованого та колишнього місця проживання, термін проживання за відповідним місцем (якщо реєструється тимчасове місце проживання).

Правові засади реєстрації місця проживання в Латвії регулюються Законом «Про декларування місця проживання» [22] та Законом «Про реєстр населення» [23]. Окремі аспекти реєстрації також визначаються Законами Латвії «Про документи, що посвідчують особу» [24], «Про імміграцію» [25], «Про осіб без громадянства» [26], «Про статус постійного резидента Європейського Співтовариства в Латвійській Республіці» [27] тощо.

У законодавстві Латвії вживається термін «декларування місця проживання», хоча визначення цього терміна в законодавстві не наводиться. Так, ст. 2 Закону Латвії «Про декларування місця проживання» лише визначає, що Закон встановлює обов'язок декларування місця проживання, а також порядок обліку відомостей, що декларуються, наголошуючи при цьому, що сам по собі факт декларування місця проживання не створює цивільно-правових відносин.

У разі зміни місця проживання відповідна особа зобов'язана в місячний термін з моменту постійного проживання на новому місці проживання задекларувати його в установі декларування місця проживання. Зміною місця проживання не вважається відсутність особи більше одного місяця, якщо вона пов'язана з виконанням трудових обов'язків у морі, службою на обов'язковій дійсній військовій службі, отриманням медичної допомоги в лікувальному закладі або відбуванням покарання в місці ув'язнення.

Обов'язок декларування місця проживання поширюється на громадян і негромадян Латвії², осіб без громадянства, іноземців, а також біженців. Особи, які відповідно до нормативних актів Латвійської Республіки і обов'язкових для Латвійської Республіки міжнародних договорів володіють дипломатичними або консульськими та прирівняними до них статусами та імунітетами, можуть декларувати місце проживання в установленому міністром закордонних справ порядку.

Як і в Польщі, в Латвії реєстрацію осіб за місцем проживання здійснюють органи місцевого самоврядування. Для декларування місця проживання зацікавлена особа або уповноважена нею особа подають до відповідного органу декларування, на території повноважень якого розташоване відповідне житло, паспорт або інший документ, що відповідно до законодавства засвідчує особу, та декларацію про декларування місця проживання. У декларації вказуються такі відомості: прізвище та ім'я; особистий

код; адреса місця проживання; адреса попереднього місця проживання особи. Як бачимо, на відміну від України, в Латвії відсутні процедури щодо зняття з реєстрації місця проживання.

Також особа, що подає декларацію, має право зазначити в ній додаткову адресу (або адреси) із вказівкою періоду часу, протягом якого особа перебуває за цією адресою.

Ограни декларування місця проживання актуалізують у Реєстрі населення відомості про деклароване особою місце проживання та видають декларуючій місце проживання особи або її представнику документ, що підтверджує факт декларування місця проживання.

Відомості про декларування місця проживання можуть бути анульовані органом, який вніс їх до Реєстру населення, якщо особа, яка задекларувала місце проживання, надала недостовірні дані для реєстрації або якщо дана особа не має законних підстав для проживання по декларованому місцю проживання. Порядок анулювання відомостей про декларування місця проживання встановлюється Кабінетом Міністрів [29].

У Латвії декларування місця проживання проводиться в Реєстрі населення, в якому, крім відомостей про місце проживання, міститься низка інших відомостей про особу. Так ст. 10 Закону «Про реєстр населення» визначає, які відомості вносяться до реєстру осіб; до них, зокрема, належать: прізвище та ім'я особи; прізвище особи при народженні; прізвище та ім'я членів сім'ї; відомості про документ, що посвідчує особу; національність; відомості про шлюб; відомості про дітей віком до 18 років; відомості про батьків; інформація про смерть особи; відомості про заборону використовувати тканини й органи після смерті тощо.

Висновки. Отже, з урахуванням викладеного вище може зробити такі висновки:

1. Реєстрація місця проживання – це врегульована нормами права діяльність суб'єктів реєстраційних правовідносин щодо фіксації та обліку у спеціально створеному державному реєстрі фактів вибору громадянами, іноземцями та особами без громадянства певного житла як місця свого постійного або тимчасового проживання, за яким відповідна особа буде доступною для правовідносин з органами державної влади та місцевого самоврядування.

2. Реєстрація місця проживання є обов'язковою як в Україні, так і в країнах ЄС, причому обов'язок щодо реєстрації місця проживання поширюється як на громадян відповідної країни, так і на іноземців та осіб без громадянства.

3. Проведений порівняльний аналіз законодавства, що регламентує реєстрацію місця проживання, дає змогу стверджувати, що незважаючи на низку позитивних змін, які відбулися в даній сфері за роки незалежності, в Україні все ще відчутний вплив радянської правової системи. Це, зокрема, проявляється у підході до законодавчого визначення системи органів, які здійснюють реєстрацію місця проживання, збереженні без змін окремих елементів процедури реєстрації місця проживання тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова М.Ф. Право на свободу передвижения и свободный выбор местожительства в Украине: история, современное состояние и перспективы развития / М.Ф. Анисимова. – Запорожье: Дикое Поле, 2005. – 207 с.
2. Анисимова М.Ф. Научно-практический комментарий Закона Украины «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» / М.Ф. Анисимова, С.П. Бритченко, С.Б. Чехович. – К.: Пектораль, 2006. – 96 с.
3. Бритченко С.П. Питання законодавчого забезпечення свободи пересування та вільного вибору місця проживання в Україні / С.П. Бритченко // Україна – Німеччина: розвиток законодавства в рамках європейського права: матеріали українсько-німецького правового семінару (м. Київ, 21-22 вересня 2005 р.). – С. 72–83.
4. Динько О. Ф. Зміст і гарантії забезпечення реалізації свободи пересування людини та громадянина в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Динько Олександр Феодосійович. – К., 2003. – 220 с.

² Негромадянин (nepilsoņi лат.) – це особа, яка у відповідності з законом «Про статус тих громадян колишнього СРСР, у яких немає латвійського або іншого громадянства» має право на паспорт негромадянина, – виданий Латвійською Республікою [28, с. 17-18]. Тобто правовий статус негромадян відрізняється як від правового статусу громадян Латвійської Республіки так і від правового статусу іноземців та осіб без громадянства.

5. Максименко С. В. Міжнародно-правове регулювання права на свободу пересування і вибір місця проживання : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / Максименко Сергій Валерійович. – Одеса, 2005. – 212 с.
6. Максименко С. В. Шенгенское право и свобода передвижения: международно-правовые аспекты глобальной миграции / С.В. Максименко. – Одесса: «Астропринт», 2005. – 190 с.
7. Михайлишин І. В. Зміст права громадян на вільне пересування та вибір місця проживання / І. В. Михайлишин // Право і Безпека. – 2012. – № 3. – С. 32–37.
8. Чехович С.Б. Стан законодавчого забезпечення реалізації та захисту права на свободу пересування і вільний вибір місця проживання в Україні / С.Б. Чехович, О.П. Тищенко. – К. : Фонд «Правова ініціатива», 2003. – 100 с.
9. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 грудня 2003 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 1. – ст. 4.
10. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20 листопада 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 51. – Ст. 716.
11. Про затвердження Порядку реєстрації місця проживання та місця перебування фізичних осіб в Україні та зразків необхідних для цього документів : Наказ Міністерства Внутрішніх Справ України від 22 листопада 2012 р. № 1077 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z2109-12>
12. Ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 r.o ewidencji ludności i dowodach osobistych [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19740140085>
13. Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20102171427>
14. Ustawa z dnia 6 sierpnia 2010 r. o dowodach osobistych [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20101671131>
15. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 16 lutego 2012 r. w sprawie trybu rejestracji danych w rejestrze PESEL oraz w rejestrach mieszkańców i rejestrach zamieszkania cudzoziemców [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000347>
16. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 4 stycznia 2012 r. w sprawie nadania lub zmiany numeru PESEL [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.lex.pl/du-akt/-/akt/dz-u-2012-74>
17. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 24 grudnia 2014 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadania lub zmiany numeru PESEL [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20140001961>
18. Ustawa z dnia 2 kwietnia 2009 r. O obywatelstwie polskim [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000161>
19. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskie [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20031281176>
20. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130001650>
21. Ustawa z dnia 14 lipca 2006 r. o wjeździe na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, pobycie oraz wyjeździe z tego terytorium obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej i członków ich rodzin [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20061441043>
22. Dzīvesvietas deklarēšanas likums [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=64328>
23. Iedzīvotāju reģistra likums [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=49641>
24. Personu apliecināšu dokumentu likums [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=243484>
25. Imigrācijas likums [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=68522>
26. Bezvalstnieku likums [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=84393>
27. Par Eiropas Savienības pastāvīgā iedzīvotāja statusu Latvijas Republikā [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=139372>
28. Іванчо В.І. Конституційно-правовий статус іноземців в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Іванчо Вікторія Іванівна. – Ужгород, 2015. – 218 с.
29. Kārtība, kādā anulējamas ziņas par deklarēto dzīvesvietu [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://likumi.lv/doc.php?id=71292>